

Kinderen en Jeugdigen Plannen Humane Steden

Participatie van kinderen in humanitaire, kind-vriendelijke, duurzame, en vredevolle, stedelijke planning van urbane omgevingen in Afrika, het Midden-Oosten, en Azië

Terugblik

Zeven jaar - december 2002 - na het promoveren op mijn proefschrift met de titel: *“Cool schools for hot suburbs: towards affordable and environmentally responsive schools for Nairobi, Kenya”* is hetgeen wat hierna volgt een beknopte reflectie van de uitgangspunten waar het mij in mijn studie om ging, hoe dit is voortgezet en tot wasdom gekomen en wat het mogelijke vervolg, verfijning, en/of bijstelling zou kunnen zijn voor de navolgende jaren.

De uitgangspunten van mijn studie waren destijds:

- i) dat fysieke ruimten voor onderwijs een integraal onderdeel uitmaken van een ‘omgeving’ die bevorderend werkt voor het leren en onderwijzen dat hier plaatsvindt;
- ii) i) dat het voorzien in onderwijsruimte *niet* het financieren en construeren van zeer grote onderwijsfaciliteiten inhoudt *noch* het complexe wijzen van organiseren vergt (van de bouw opgave), dat is het complete traject van opdracht tot schoolgebouw;
- iii) dat kinderen en jeugdigen een grote rol dienen en zeker kunnen spelen in het plannen en programmeren van ruimten voor onderwijs – zowel binnen als buiten;
- iv) dat de huidige organisatie, vorm, en dimensies van schoolruimten in ontwikkelingslanden, vooral in Afrika ten zuiden van de Sahara voortvloeien uit de overgang van het informele, uit de lokale cultuur voortvloeiende onderwijs naar het formale onderwijs van de voormalige kolonisator. Terwijl het onderwijs in de meer ontwikkelende landen geleidelijk steeds meer gemoderniseerd werd met een andere **benadering van de relatie tussen leerkracht en kind** alsmede de planning en bouwnormen voor scholenbouw is deze modernisering in ontwikkelingslanden **grotendeels achterwege gebleven** met desastreuze gevolgen voor de kwaliteit van het onderwijs en diens gevolge voor de progressieve ontwikkeling van ontwikkelingslanden;
- v) dat **pre-conditions** als duurzaam, kind-vriendelijk, bio-klimatologisch bouwen, alsmede integratie met principes van aangepaste technologie **goed samengaan als** deze vanaf de initiatie van de opdracht ingebracht worden en gedurende het gehele traject worden meegenomen van planning – ontwerp – bouwen (inclusief de bouwdetailering) – gebruik – onderhoud – en hergebruik.

Het hiernavolgende is een kort overzicht van de verschillende lokaties, context, culturen en klimaten waar ik de bovenstaande uitgangspunten heb getoetst aan de werkelijkheid, dus in ‘real-time’. Geen gemakkelijke opgave.

Achtergrond

Bouwen in een niet-Westerse context maakt je bewust van de diversiteit in de landen die verder afstaan van de Westerse invloedssfeer. Zo divers als de verschillende culturen met al hun expressies en onderwijs al zijn, zo uiteenlopend zijn ook de bouwtechnologieën, bouwmaterialen, decoratieve- en afwerkings-elementen, planorganisatie, en vormtaal. Bij verder inzoomen op de verschillende bouwtypologieën zijn ook daar weer veel verschillen voortkomend vanuit verschillen in klimaat, geografie, technologie, levensstijl, alsmede religieuze- en culturele levenswaarden, percepties en principes.

Waar: werkgebied en -kader

Het buitenland waar ik werkzaam ben, is niet het alledaagse – Westerse - buitenland of het buitenland dat je veel in de architectuur bladen tegenkomt. Ik werk voor de VN aan de rehabilitatie van het onderwijs en aan steden in gebieden waar natuurlijke of menselijke rampen zich hebben voorgedaan zoals een tsunami, aardbeving, burger-oorlog, e.d. De laatste 6 jaar werkte ik achtereenvolgens in Sierra Leone en Liberia (post-burgeroorlog), Iran (post-aardbeving), Sri Lanka (post-tsunami), Zuid-Soedan (post-burgeroorlog) en Somalia (post-burger oorlog). De VN- programma's waaraan ik heb bijgedragen binnen de VN - UNICEF heten 'Child Friendly Cities' en 'Child Friendly Schools', beiden combineren elementen van duurzaam bouwen, bio-klimatologisch bouwen, gebruikersvriendelijk bouwen en stedelijk plannen met de laatste inzichten over 'children's places, spaces & environments'. Dit alles is ingebed in de rechten van kinderen op goed onderwijs, huisvesting, veiligheid, water enz., die weer reflecteren in de Millennium Goals en de doelen daarin beschreven voor 2015.

Sinds 2008 werk ik in Nairobi en Somalië binnen het Somalia Urban Development Programme (SUDP) van de United Nations Human Settlement Programme (UN-HABITAT) aan het plannen, ontwerpen, ontwikkelen en uitvoeren van

duurzame en gebruikersvriendelijke stedelijke nederzettingen voor Internally Displaced Persons (IDPs), Returnees, en Urban Poor in de drie verschillende regio's in Somalië, te weten Somaliland, voormalig Brits en onafhankelijk, maar nog niet erkend door de internationale gemeenschap, Puntland, een federale staat binnen het grotere Somalia en zuid-centraal Somalia, met Mogadishu als hoofdstad, de regio waar het grootste geweld nog steeds plaatsvindt uitstralend naar de gebieden om de hoofdstad heen. Het gevolg is een stroom van interne vluchtelingen van ongeveer 1.5 miljoen mensen, die nog steeds dagelijks groeiende is – een enorme opgave om hier iets tot stand te brengen! Het gaat namelijk in feite nog om een conflict-zone, dus in oorlog - vanwege de voortdurende onveiligheid en onzekerheid, vanwege lokale Al Shabaab gelieerde gewapende militia's, het ontbreken van georganiseerde lokale autoriteits-, wettelijke, en managementstructuren, sterk fluctuerende logistieke netwerk (supply-chain), en lokale bouwindustrie in het veld voor het starten, ontwikkelen, en uitvoeren van grootschalige huisvestingprojecten, in het jargon een 'complex emergency situation' geheten.

Humanitair Ontwerpen

Gebrek aan acceptabele huisvesting, drinkwater, hygiëne, goed onderwijs, en gezondheidszorg voor vluchtelingen alsmede - over het algemeen - de rest van de bevolking zijn enkele van vele problemen waar conflict en 'post-conflict' landen alsmede 'post-disaster' landen kampen. (reeds telkens alsmede genoemd, dubbelop met mee) Huisvesting en onderwijs bijvoorbeeld zijn beiden menselijke basisbehoeften omdat het ene ons beschermt tegen de natuurlijke omgeving, zekerheid en veiligheid verschaft en het andere de wereld voor ons duidelijk maakt, zin en inzicht geeft en ons zichtgeeft op een toekomst. De benadering die we hier toepassen, maar nog zeker niet gangbaar is in de 'ontwikkelingsindustrie', heet 'Humanitarian Design', of **humanitair ontwerpen**. **Humanitair ontwerpen is een vorm van ontwerpen voor de andere 90% van de wereld bevolking.** Het is stedelijke planning en architectuur die sociale verantwoordelijkheid combineert met betaalbaarheid, duurzaam bouwen en plannen en gebruikersvriendelijkheid. Pas recentelijk krijgen activiteiten in dit veld voldoende aandacht van de wereldpers.

Architecten, stedelijke planners, en ingenieurs bij UN-HABITAT en andere internationale humanitaire en ontwikkelingsorganisaties komen steeds vaker met oplossingen voor een humanitaire crisis en verlenen planning-en-ontwerp diensten waar dit gevraagd wordt. In de voormalige conflict- en disastergebieden waar middelen en kennis vaak schaars zijn, kan vernieuwend, duurzaam en collectief ontwerpen juist vaak de benodigde oplossing zijn. Ontwerpprofessionals verdiepen zich in nieuwe, gebruikersgerichte en duurzame plantypologieën voor woningen, voor scholen, voor ziekenhuizen, duurzame water-, energie-, en afval-systemen. Zij richten zich op nieuwe typen van bouwmaterialen en –methoden voor tijdelijke, transitionele of permanente vormen van huisvesting voor de kwetsbaren in de samenleving.

De visie van humanitaire ontwerpers is **'to innovate globally and to build locally'**: compacte stedelijke planning, ontwerpen van woningen, scholen, en ziekenhuizen, enz. Ontwerpen worden hierbij niet gerepliceerd, maar elke situatie wordt gezien als uniek waarbij het ontwerp is geïnspireerd op de lokale omstandigheden, het klimaat, de cultuur en context: streven naar plan-organisatie, vorm, proportie, massa, constructie met gebruik van lokaal gewonnen of geproduceerde materialen waarbij vooral ook het creëren van lokale banen en 'on-the-job' constructietraining .

Landschappen en Ruimtes voor Onderwijs

In Sierra Leone, Liberia en Soedan (allen, post-burgeroorlog), verzochten de regeringen in die landen, UNICEF om de desbetreffende onderwijssystemen in die landen te reconstrueren na jaren van interne strijd. Een van de uitgangspunten was dat de post-conflict situatie vaak een unieke gelegenheid biedt om innovatie van het onderwijs in die landen door te voeren. Daaruit voortvloeiend werden concepten ontwikkeld voor kind-vriendelijke en milieuvriendelijke 'learning spaces' en 'learning landscapes' samen met de lokale autoriteiten en lokale gemeenschappen in een proces van duurzame participatie. Een reeks scholen werden ontwikkeld en gebouwd in deze landen hand-in-hand met de lokale bevolking en meestal met lokale materialen en technieken; ten eerste om de indentificatie met de scholen te verhogen (ownership and responsibility), ten tweede om de lokale bouwindustrie en lokale werkgelegenheid te steunen en ten derde om door het maximaliseren van het gebruik van lokale materialen en technieken zo duurzaam mogelijk en tegelijkertijd zo betaalbaar mogelijk te bouwen.

In Iran (post-aardbeving) en Sri Lanka (post-tsunami), verzochten beide regeringen UNICEF destijds technische assistentie te verlenen met het ontwikkelen van scenario's, concepten en typologieën voor de wederopbouw van wijken en scholen in de getroffen gebieden. Een breed actieplan werd ontwikkeld met een reeks concrete stappen om tot verwezelijking te komen van de scenario's. Een van die stappen in Iran was extensieve consultatie en participatie

van groepen volwassenen, jeugdigen, en kinderen in het **plannen en ruimtelijk programmeren** van de wederopbouwwijken en -scholen in de getroffen stad Bam. Hier kwam de halve bevolking om als gevolg van de aardbeving in december 2003. In eerste instantie werden jonge architecten en stedelijk planners van de lokale universiteiten getraind in het houden van 'micro-urban planning sessions' met kinderen en jeugdigen. Vervolgens voerde iedere jonge architect en stedelijk planner een reeks micro-planning sessies uit over een periode van twee weken met groepen scholieren van 10 tot 16 jaar. In totaal hielden zich zo'n 110 scholieren intensief bezig met het ontwikkelen van ideeën voor woningen, voor scholen, voor speeltuinen en parken, voor woonwijken en ten slotte voor de hele stad. Hun ideeën legden ze vast in tekeningen, verhalen, liedjes, maquettes, rollenspel, 2D-en 3Dspellen en ten slotte in het gezamenlijk sporten - daar komen jongens en meisjes in Iran tezamen, hetgeen zeker geen dagelijkse situatie opleverde, maar door allen en in het bijzonder de getroffen bevolking zeer op prijs gesteld werd omdat het de eerste keer was dat volgens de ouders hun kinderen en andere kinderen uit de buurt weer plezier hadden en lachten na de aardbeving van het jaar daarvoor. Alle producten van die twee weken durende micro-planning sessies vormden het uitgangspunt voor het ontwikkelen van planning en ontwerprichtlijnen voor architecten en planners in Iran en voor het ontwikkelen van ontwerpconcepten voor scholen, speeltuinen en andere publieke plaatsen voor het socialiseren (en spelen) van de bevolking van Bam.

Stedelijke Planning en Ontwerpen

Een van de vijf plaatsen waar ik momenteel werk is in noord-oost Somalië, in Garowe, een kleine stad in het zuiden van Puntland waar de regering zetelt van deze federale staat. Grote groepen binnenlandse vluchtelingen en stedelijke armen leven aan de rand van deze stad in ongezonde en onveilige informele nederzettingen in een woon-, werk-, en leeromgeving die volledig onacceptabel is. Kinderen en oudere jeugd in het bijzonder betalen de rekening voor deze situatie waar ziekte, gebrek aan gezondheidszorg, veilig drinkwater, torenhoge voedselprijzen, gebrek aan mogelijkheden voor spelen, voor sport, voor leren, en voor kansen om in het eigen levensonderhoud te voorzien de situatie nog verergeren. Deze hemeltergende situatie vraagt dan ook om urgente interventie, die ervoor zorgt dat deze grote groepen mensen op een duurzame manier een nieuwe en veilige leefomgeving krijgen met voorzieningen voor veilig drinkwater, sanitair, afvalverwerking gezondheidszorg, onderwijs, enzovoorts; zodoende bewust helpen met het letterlijk bouwen aan de vrede en het creëren van een duurzame stedelijke omgeving in Somalië.

In Garowe houden we ons voortdurend voor ogen dat de bebouwde omgeving een **ecologische voetafdruk** heeft. Daarom houden we ons verre van de meer conventionele bouwmaterialen in Afrika ten zuiden van de Sahara zoals zand-cement blokken en gebakken steen waarbij de eerste een hoog cementgebruik heeft en de tweede gebakken wordt in ovens die gestookt worden op het steeds schaarser wordende hout in Somalië. In plaats daarvan richten we ons op de **rijkkelijk aanwezige lokale** kalksteen die in open groeven door groepen steenhouwers gewonnen wordt. Om de steenhouwtechnologie meer efficiënt te maken geven we de lokale steenhouwers training. Dit om de gewonnen kalksteenblokken efficiënter te gebruiken, waardoor ze net zo betaalbaar worden als zand-cementblokken en bovendien een hogere levensduur verkrijgen. Deze training creëert meer lokale banen en de kalksteen **past harmonieus in de natuurlijke** (droge, hete, woestijnachtige) **omgeving**.

De woningen en publieke gebouwen die we ontwikkelen en bouwen hebben echter niet alleen een ecologische voetafdruk maar eveneens ook een **ethische voetafdruk**. Duurzaamheid is meer dan trachten 'groen bouwen' of 'energie besparen in de productie en het gebruik van een gebouw'. In Garowe onderzoeken we tevens hoe huisvesting en leeromgevingen leefbaarder gemaakt kunnen worden ondanks het zware, droge en hete klimaat met vaak zeer harde (zandstof beladen) winden, hoe de huisvesting de natuurlijke omgeving (milieu) beïnvloedt, hoe zij het leven van de bewoners (mens) verbetert, door humaan-ecologisch te bouwen, en ten slotte hoe de uitwerking op toekomstige generaties inclusief de kwetsbaarheid van de gebouwen voor menselijke en natuurlijke rampen is (of zal zijn).

Gemeenschaps Visie

Ontwerpen in Garowe voor een grote groep vluchtelingen werd vanaf de prille basis benaderd: 'Design' is de uitdrukking van een visie van de gemeenschap voor 'verandering' die gestalte wordt gegeven door de lokale bevolking van begin af aan te betrekken bij het plannings-, ontwerp-, en bouw-proces. 'Community visioning exercises' en 'micro-planning' sessies werden uitgevoerd met kleine groepen kinderen, oudere jeugd en volwassenen. We vroegen hun om hun visie, aspiraties en dromen die ze over de toekomst van hun leefomgeving hadden letterlijk te visualiseren, te vertellen, te zingen, te schetsen, en op de schrijven in gedichten en verhalen. Alle groepen waren heel direct in wat ze verlangden: meer speelplaatsen en scholen, meer openbare plaatsen voor marktplaatsen en socialiseren, meer bomen en beschaduwing op straat, huizen met betere dag-licht toetreding, hogere plafonds, betere ventilatie, enz. De groepen, jong en oud, vertelden en lieten ook aan elkaar zien wat ze in gedachten hadden voor de toekomst van hun

leef-omgeving. Al deze wensen hadden een directe invloed op hoe het nieuwe settlementplan en het ontwerp van de individuele woningen, scholen en andere voorzieningen waarbij we trachten hun de best mogelijke woonkwaliteit te geven binnen het beschikbare budget. Het 'visioning' proces bevordert samenwerking tussen mensen van alle leeftijden en zodoende wordt de kans om hun doelen voor de kortere en langere termijn samen te bereiken vergroot.

Het nieuwe nederzettingsplan voor de voormalige binnenlandse vluchtelingen probeert de lokale klimatologische en geografische condities op de meest gunstige wijze te benutten, met inbegrip van de oriëntatie op het pad van de zon, de zeer sterke, vrijwel dagelijkse aanwezige, stormwind vol met stof en zand, en het creëren van open plaatsen voor publieke ruimten zoals speelplaatsen, scholen, politie en gezondheidsposten, sportveld en gemeenschapscentrum. Al inzoomend tot op huisniveau ziet men dat elk huis is georganiseerd rond een binnenhof, een 'court', waardoor de bewoners worden beschermd tegen de zeer sterke seizoens- - zandstof beladen - winden en ter bescherming tegen de brandende zon door er centraal een boom en pergola te plaatsen. Het 'settlement' is een opeenvolging van open ruimtes: van het **prive** hof, naar het **semi-prive** cluster hof, **semi-publieke** naar de **publieke ruimte** waardoor veel gelegenheid wordt gegeven tot socialiseren, sport en spel en eveneens de court-yard cluster-housing een meer open karakter geeft. De implementatie gebeurt door zowel de aannemer en de gemeenschap te laten samenwerken. Hierdoor vindt er een balans plaats tussen kwaliteit, materialisatie, betaalbaarheid en gemeenschapsinzet.

Een van projecten waaraan ik eveneens een advies en technische bijdrage lever is een VN interagency product voortvloeiend uit de **Decade of Education for Sustainable Development** (DESD), namelijk de ontwikkeling van een onderwijs-instrument en les-materiaal voor het bewustmaken en -worden bij scholieren van de gevolgen van de klimaatsveranderingen in de wereld: wat betekent dit voor hun persoonlijke leefomgevingen (stedelijk, ruraal, woestijnachtig, bergachtig, tropisch bossen, eiland-en delta omgeving, enz), hoe gaan ze ermee om en hoe ontwikkelen ze zelfs hun eigen comfortabele micro-klimaat-omgeving. Scholen - in het lager en middelbaar onderwijs- kunnen een zeer grote bijdrage leveren door kinderen en jeugdigen zodanig te vormen dat zij zich verantwoordelijk voelen voor zowel de urbane als de natuurlijke omgeving en deze verantwoordelijkheid eveneens omzetten in daadwerkelijke actie.

Ondanks de vele projecten in Afrika, Midden-Oosten, en Azië waaraan ik een bijdrage heb geleverd, blijft er het knagende gevoel dat heel veel meer gedaan dient te worden zowel in het **planning- en architectuuronderwijs** aan (westerse) universiteiten, met name in het propageren en ontwikkelen van het **humanitair plannen en ontwerpen voor de andere 90% van de wereldbevolking alsmede de stedelijke omgeving en klimaatsveranderingen** alsmede op het niveau waar de politieke beslissingen genomen en beleid gemaakt wordt alsmede in de wereld van de 'international humanitarian and development assistance' om financiering van assistentie meer holistisch, meer geïntegreerd op te zetten en te ontwikkelen, zodat er een harmonieuze balans gemaakt wordt tussen de **software** (al die activiteiten die gerelateerd zijn aan de sociale, economische, politieke studies, enz.) en de **hardware** (al die activiteiten die gerelateerd zijn aan stedelijke planning, ontwerpen, bouwen, hergebruik, en urbane diensten zoals water, energie, en afval-stromen). Mijn proefschrift was indertijd een eerste aanzet om een '**andere** stedelijke en onderwijzende werkelijkheid' te verwezenlijken (of: na te streven) namelijk door inzet van (met behulp van) de kracht van het **humanitair stedelijke plannen en ontwerpen**. Dit verbindt mensen, gebouwen en ideeën op een zodanige manier dat we uiteindelijk **terugkeren** naar het **sociale contact** waarop de planning en ontwerp-professie zijn gebaseerd. Hierdoor draagt **humanitair plannen en ontwerpen** op geheel eigen wijze bij aan 'peace-building' of het langzaam sterker wordende vredesproces dat zeker niet altijd direct zichtbaar is in Somalië en andere brandhaarden in de wereld, maar over het algemeen toch zeker leeft onder grote delen van de bevolking alsmede beleidsmakers en besluitnemers in deze landen.

De ideeën en inhoud van dit artikel zijn exclusief die van de auteur

Rene John Dierkx, PhD, M.Sc., B.Sc.
Programme Manager Human Settlements, Shelter, and IDPs,
United Nations Human Settlement Programme (UN-HABITAT)
Regional Office for Africa and the Arab States,
UN-HABITAT SOMALIA OFFICE
Email: rene.dierkx@unhabitat.org

